

וליפול ממנה כלום, ולא יפול הנופל ח"ו על ידי שקיעה בדברי תורה...!
(ע"ע: של"ה — מסכת פסחים, שנה, שפ).

(ע"ב) 'המשחק בקוביא' —

'... ולעניות דעתי שהשם נגזר מלשון 'העקוב למישור', ומפני שבשטח הפרוס שוה, לכן כל דבר הבולט ויש לו ג' מרחקים, אורך ורוחב וגובה, ובולט למעלה, דומה להר... וגם בלשון יון נקרא חשבון של דבר שלו ג' מרחקים 'קוביק', ובעלי הנדסה כינוהו מעוקב. רק הקו"ף (של 'קוביק') נוספת בלשונות, כמו... ובלשון הקודש ניתוסף העי"ן, 'העקוב', ואפשר שמזה כל הולך בדרך לא ישר נקרא 'עוקב', כמו שכתוב ויעקבני זה פעמים, ואפשר שמזה גם כן 'בא עליו בעקיפין' — כי ב' ופ' מתחלפין, כמו 'הבקר' לענין 'הפקר' במשנה בפאה'. (שו"ת חות יאיר — ע.)
(וע' סוטה טזא: 'עוקבת', והוא כמו 'עוקפת' — מקפחת ומבטלת. וכן יש גורסים שם (ע' ערוך 'עקב'). עוד על התחלפות ב' ופ' — ע' תוס' חולין נט: ד"ה והרי צבי; ספר האשכול, הלכות בה"ב ותענית).

דף כה

'אמר רבא: לוח ברבית פסול לעדות. והאנן תנן מלוה ברבית? — מלוה הבאה ברבית' — ומה שהתנא כלל את הלוח ואת המלוה בחדא מחתא, ולא שנה 'המלוה והלוח ברבית' — באר מהרי"ק (בשו"ת, קכו) על פי מה שייסד שאין נפסל לעדות משום 'עד חמס' אלא זה הלוקח ממון שאינו מגיע לו על פי דין, אך לא כל מי שעבר על איסור משום חמדת ממון. ולפי זה לכאורה הלוח ברבית לא היה לו ליפסל, שהרי אינו נוטל ממון שלא כדין — אלא טעם פסולו הוא מפני שעל ידו נעשית עבירת לקיחת הממון של המלוה, ואי אפשר בלעדי הלוח — משום כך נחשב גם הוא 'עד חמס'. וזו כוונת הגמרא 'מלוה הבאה ברבית' כלומר, הלואה הרבית נעשית ע"י המלוה והלוח ואי אפשר לה זולתם.
ואולם בסוף דבריו כתב שלפי דעת רבא (להלן כו.), כל שעובר באיסור 'לאו' שיש בו מלקות, גם אם אינו נוטל ממון ממש, אם אך עובר משום חמדת ממון — הרי הוא בכלל רשע ד'חמס'. ולפי"ז הלוח ברבית פסול מצד שעבר על איסור בגלל חמדת ממון ולא בגלל לתא דמלוה. וצריך לומר שזה שכתב בתחילה לענין לוח ברבית, קאי רק לאביי, ולאביי לא די ב'חמס' כלשהו אלא דוקא אם נוטל ממון באיסור.

'אמר לדידי אופי בריביתא. פסליה רבא לבר ביניתוס... רבא לטעמיה דאמר רבא אדם קרוב אצל עצמו ואין אדם משים עצמו רשע' — כתב המרדכי (תרצג, בשם הראב"ה. וכן פסק הש"ך להלכה — לד סקכ"ח), מדובר שמעיד שהלוח לו פלוני ברבית, אך אינו מעיד שכבר נטל ממנו רבית, כי אז הריהו נוגע בעדות, מפני שרוצה את הממון בחזרה, הלכך פסול.
ואולם הריב"ש (בשו"ת, ססט) כתב, כיון שאנו אומרים 'פלגינן דיבורא' ואינו נאמן כלל לגבי עצמו, שוב אינו נחשב נוגע בעדותו. [אולם גם לשיטה זו, אם ירש בעדותו לגבות את הממון שהוציא ממנו — אינו נאמן, אלא רק כשבא לפסול את המלוה ברבית. ע' סמ"ע לד ס"ק סח].
בקהלות יעקב (טו) תלה מחלוקת זו בגדר פסול 'נוגע' לעדות; אם הוא חשש משקר, אין שייך לומר 'פלגינן', שהרי על כל פנים החשש קיים. אך אם פסול נוגע הוא משום 'בעל דבר' יש לומר בזה 'פלגינן'. [והראה שהריב"ש והש"ך לשיטתם הולכים בשאלה זו במקום אחר].

וכן באר בזה את שתי הלשונות שברש"י (לעיל כג), כאשר הנתבע עם אחר פסלו את עדי התובע בזמן שהיתה עם התובע כת נוספת, ואחר כך נמצאת הכת הנוספת פסולה — האם עדותו של הנתבע קיימת, כי באתה שעה שהעיד לא היה בגדר 'נוגע', או שמא כיון שנתברר שהיו פסולים — בטלה עדותו. ע"ע בענין זה: מחנה אפרים עדות, ב; אפיקי ים ח"א לט, ה ואילך; שיעורי ר' שמואל ב"ב לג, כרך י' עמ' צה.

'מאי טעמא לא אמר ארא? אמר לך, ארא מפני דרכי שלום בעלמא' — ואינו פסול לעדות מדינא דמתניתין, אלא רק אחר כך הוסיפו על המגויים במשנה לפסלם (כדלהלן ע"ב. כ"מ בתוס' רא"ש ותוס' שאנץ. ועתד"ה א"ג).

(ע"ב) 'זאימתי חזרתן, משישברו את פיספסיהן ויחזרו בהן חזרה גמורה...' — ובאופן שאין חשש הערמה (ע' תוס' שאנץ. אך משמע שלא הצריכום לילך למקום שאין מכירים אותם, כדלעיל. ויש לפרש שרק לענין מאכיל טריפות החמירו בכך, כיון שיכול להמות ולהאכיל שוב טריפות באופן שלא יודע שקרו. לא כן במשחק בקוביא וכדומה, שהוא מלתא דעבידא לאגלויי. ועוד, המאכיל לאחרים חמור יותר וכמו שכתבו הראשונים).

— דוקא לענין נאמנותו לאחרים, שחוששים שמא לא שב באמת ומרמה את הבריות, לכך צריך שיראו בני אדם מעשה תשובה ממשי. אבל עיקר התשובה באמת הוא בהרהור הלב בחרטה גמורה. וכן ההגדרות מן הדברים המותרים שהזכירו כאן — הרי הן עצות טובות לשב כדי שלא יתקפנו יצרו פעם נוספת, שכבר קנה לו היצר קן בלבו ונעשה 'בעל הבית' להכשילו, לכך צריך להיגדר גם מן המותר כדי להתרחק מן האיסור — אבל אינן מעכבים את התשובה (תקנת השבין — ט, עמ' 75).

'אני פלוני בן פלוני כינסתי מאתים זוז בפירות שביעית והרי הן נתונין במתנה לעניים' — הראשונים פרשו [דלא כרש"י] שהכוונה על החזרת ממונ לעניים, ולא פיזור הפירות. יש מפרשים שמדובר לאחר עבור זמן הביעור, שהמעות אסורות ולכן אינו מתכשר אלא בהוצאת הממונ בידו. ויש מפרשים שבכל אופן עשו חכמים הרחקה יתרה להוציא מעות (ע' יד רמה).

'גזלן — דאורייתא הוא?...' — אבל מחמסן לא מקשה, שכיון שנתן מעות אף על פי שלא אמר הלה 'רוצה אני' — אינו נפסל מן התורה. ו'חמס' הכתוב בתורה — היינו גזלן ממש. [רק בלשון חכמים יש חילוק בין 'גזלן' ל'חמסן'] (תוס' ב"מ ה: ד"ה בלא; רא"ש ב"ק פ"ו יז). ויש אומרים שהחמסן הרגיל נפסל לעדות מן התורה, וכאן מדובר שאמר לבסוף שמסכים, לכן אינו נפסל אלא מדרבנן (ע' תוס' רא"ש ותוס' שאנץ — ב"מ ה). [מרום הראשונים נראה שהחמסן, הגם שנותן דמים, עובר על איסור תורה ד'לא תחמוד' (ע' ב"מ ה:). ואולם לפי תירוץ אחד בתוס' כאן מבואר שאינו עובר ב'לא תחמוד' כאשר משלם. ונראה פשוט שאין הכוונה לומר שמן התורה מותר הדבר — שודאי אסור, אם משום 'ואהבת לרעך כמוך' אם משום קל וחומר מהשבת אבדה, אם מפני האזהרה הכללית על המשפטים ושמירת הצדק שבין אדם לחברו (ע' ריש ב"ק על מקור האיסור להזיק). ואולם הכוונה שאינו נפסל לעדות משום כך, לפי שאין כאן לא מפורש על המעשה המסויים, ואנשים מזלזלים בו, וקל הדבר בעיניהם].

על גידול בהמה דקה בארץ ישראל — ע' במובא בב"ק עט-פ.

'... כי הוה חזי רבנן אמר להו לך עמי בא בחדריך' — לפטרם מן המס — כי רבנן פטורים מן הדין לשלם (כ"ב ת.ת.). 'כי הוה חזי אינשי דמתא אמר: ריש נהרא אתא למתא, והאידינא נכיס אבא לפום ברא וברא לפום אבא' — כלומר, השליט גובה את המס ו'שוחט' את האב אם אינו מוצא את הבן, וכן להפך — על כן היוהרו בדבר, כי כיון שתלמידי החכמים נחבאים, יצטרכו קרוביהם לשלם (מרגליות הים).

'ככתבם וכלשונם'

'אין לו תקנה על שילך למקום שאין מכירין אותו ויחזיר אבידה בדבר חשוב...' — 'כשהאדם מתקן מה שחטא אז הש"י מזמין לו אותו פרק ואותו מקום כדי שתהיה תשובת המשקל, שהרי ודאי יש דברים שאסור האדם להביא עצמו לידי כך, כמו באותה אשה וכו' יעבור על איסור יחוד, רק הש"י מזמין לו זה או ענין כיוצא בו, ואין הש"י מזמין לו זה אלא כשיודע שלא יכשל עוד, ולכך כאשר הש"י מזמין לו הוא סימן שכבר נתקן ונתקבלה תשובתו. וזה שאמרו בסנהדרין בחזרתו של חשוד על טריפות, כשיחזיר אבידה וכו' וכיוצא, עיין שם, והרי זה אין בידם אם אין מוצאין אבידה מזה יעשו, רק שכאשר תשובתם אמת — הסימן שהש"י מזמין להם כך, וכשנודמן להם הוא סימן שתשובתם אמת. וכך בגיחזי...' (צדקת הצדיק — עג).

(ע"ב) 'מלוה בריבית... ויחזרו בהן חזרה גמורה — אפילו לנכרי לא מוזפי' —
'בדבר שאדם חסר בו וצריך תיקון על ידי התנהגות בהיפך, הוא אפילו בענין שהיה אצל אדם אחר מצוה, כדרך שאמרו במלוה בריבית דאפילו לעכו"ם לא, הגם שיש בה מצוה דלנכרי תשיך — כל שאין עבירה במניעותו צריך למנוע...' (צדקת הצדיק רנה).

דף כו

'פוקו וזרעו בשביעית' — כבר עמדו הראשונים ז"ל (כאן ובגטין סב) על טעם ההתר; אם משום פיקוח נפש. אם משום ששביעית בזמן הזה דרבנן, לכן התירו חכמים מפני גזרת המלכות. או מדובר כאן באזורים שלא החזיקו עולי בבל, או בעבודה על ידי נכרים. או משום שיש קנין לגוי להפקיע משביעית. לדעת הסוברים משום שהקלו באיסור דרבנן — אין להוכיח מכאן על שאר הפסד ממון באיסורין דרבנן שמותר [דלעולם אסור הדבר, כמו שכתבו כמה מהאחרונים (ביו"ד קנז — ע' בהגר"א ורעק"א שם. וע"ע בספר חפץ חיים — באר מים חיים ח"א כ,י וה"ב א,יב; שבט הלוי ח"ד ז) שחייב אדם לבזבז כל ממונו ולא לעבור על איסור דרבנן. וע"ע במובא בב"ק ט], שיש לומר שדוקא כאן שמדובר בהפסד דרבים, ביטלו החכמים לצורך שעה את האיסור שמדבריהם. ואף אפשר שהפסד ממון דרבים כעין זה, עלול להגיע לסכנת נפשות של עוללים ויונקים וכדומה.

עוד אפשר שאין המדובר על הפסד ממון גרידא אלא על שאר עלילות וסכנות מחמת השלטון. ועוד יש מקום לחלק בין אם האונס מתייחס ישירות לזריעה האסורה (שכן י"ל שהיה כאן), ובין אם אונס הממון בא על דבר אחר והוא רוצה להציל ממנו ע"י שיעבור איסור. (ע"ע: בית הלוי ח"ג א,ה; שו"ת משיב דבר